

Dr. Selma Rajević
Fakultet humanističkih nauka
Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru

UDK 929 Radeljković

**U POTRAZI ZA NEMOGUĆIM: ERUDITA PROF.
EMERITUS DR. ZVONIMIR RADELJKOVIĆ
(26. 10. 1943. – 23. 2. 2021.)**

*I'm Nobody! Who are you?
Are you – Nobody – too?
Then there's a pair of us!
Don't tell! they'd advertise – you know!
How dreary – to be – Somebody!
How public – like a Frog –
To tell one's name – the livelong June –
To an admiring Bog!*
(Emily Dickinson)

Rijetki su u današnjem bosanskohercegovačkom i regionalnom akademskom i društvenom okruženju, pa i šire, ljudi koji kritički misle i svoju istinsku, nepatvorenu ljudskost i beskompromisno slobodnu i nepokolebljivu posvećenost životnom pozivu emersonovskog „Čovjeka Koji Razmišlja“, znači intelektualca koji je prije svega čovjek i koji isto tako nepatvoreno, beskompromisno, slobodno i nepokolebljivo djeluje i živi, kao što je to prof. emeritus dr. američke i engleske književnosti Zvonimir Radeljković. Nimalo ne omalovažavajući i ne umanjujući značaj i čast počasnog zvanja „emeritus“ koje se dodjeljuje penzionisanom redovnom profesoru koji je „kroz duži vremenski period kontinuirano doprinisio unapređivanju i razvoju naučno-istraživačkog... rada, razvoju i napretku Univerziteta i fakulteta/akademija te nastavnog

procesa na Univerzitetu, te stekao međunarodnu reputaciju¹, koje je prof. dr. Zvonimir Radeljkoviću više nego zasluženno dodijeljeno na Univerzitetu u Sarajevu, 2013. godine (- Naprotiv!), umjesto, ili radije, uz titulu „emeritus“, uz njegovo ime i prezime, svakako treba stajati „erudita“² kao istinska oznaka i obilježje „izvanrednog intelektualca osebnog stila“ i nedogmatične životne filozofije, kao i „iskrenog čuvara akademskog integriteta i beskompromisnog borca za istinu, pravdu i slobodu“³, kako to razložno i opravdano veli prof. dr. Sanja Šoštarić. Ona dodaje da, „kada se razgovaralo o književnosti, muzici, politici ili o užasima ili blagodetima sasvim običnog života, njegov duh, znanje, erudicija, kao i ogromno životno iskustvo su uvijek iznova potvrđivali da je lična i intelektualna hrabrost nezamjenjiva, da se mora govoriti istina i kada je niko ne želi čuti, i da prazna forma i floskule ne služe nikome na čast.“⁴ Nasuprot bivanju „Nekom“ i takvim težnjama pojedinaca u društvu, Zvonimir Radeljković je, kao što se to govori u proslavno navedenoj pjesmi osobene američke pjesnikinje Emily Dickinson, cjeloživotno težio i uvijek iznova birao bivanje „Nikom“. Upravo u bivanju „Nikom“ vidio je i individualnu i društvenu dobrobit „Čovjeka Koji Razmišlja“⁵. Takva dobrobit, pa i preimućstvo slobode, te prednost bivanja

- 1 Vidi: <https://www.unsa.ba/sites/default/files/dodatak/2019-06/Pravilnik%20o%20dodjeli%20po%C4%8Dasnog%20zvanja%20profesor%20emeritus%20UNSA.pdf>, posljednji put posjećeno 24. 2. 2021.
- 2 Upravo od prof. dr. Zvonimira Radeljkovića sam naučila da riječ „emeritus“, osim što terminološki ima značenje objašnjenog počasnog zvanja, izvorno na latinskom jeziku znači „isluženi“. Uvažavajući i poštujući (po)čast toga zvanja i takvog terminološkog značenja riječi „emeritus“, smatram da riječ „erudita“, s porijeklom iz latinskog jezika, iz riječi „eruditus“, kao sinonim za učenjaka, izvrsnog intelektualca širokog znanja, sklonog kritičkom razmišljanju i logičkom zaključivanju, često izvrsnog poznavaoa više nauka, naučnih disciplina i/ili oblasti te dobrog poznavaoa raznovrsnih oblasti, segmenata i, općenito, sastavnih činilaca opće kulture i različitih kultura, kao i njihovih sličnosti i razlika, nesumnjivo i nedvojbeno identiteski označava prof. dr. Zvonimira Radeljkovića.
- 3 Šoštarić, Sanja, „Zvonimir Radeljković (1943-2021): In Memoriam“, <http://penbih.ba/2021/02/zvonimir-radeljkovic-1943-2021-in-memoriam/?fbclid=IwAR16X5Cv1uzPnx8Og31b-2fdLMrEWwG2Tq-roXqbHEB8P2oacGM4pzbKubk>, posljednji put posjećeno 24. 2. 2021.
- 4 *Ibid.*
- 5 Dodatno, povodom šezdesetog rođendana profesora Radeljkovića i njemu u čast, 2003. godine je objavljena zbirka naučnih radova njegovih kolegica i kolega s Odsjeka za anglistiku Fakulteta u Sarajevu *An Americanist in Sarajevo*, u kojoj je uvod o akademskom, naučnom, nastavnom i kulturalnom doprinosu profesora Radeljkovića pod naslovom „Prof. Zvonimir Radeljković: Čovjek koji misli i čovjek koji djeluje“ napisao prof. dr. Srebren Dizdar (6-15).

„Nikom“ Zvonimira Radeljkovića ogleda se, naprimjer, u riječima Williama Faulknera, američkog velikana književnog modernizma i, također, ljudskog individualizma, iz njegovog stockholmskog govora povodom primanja Nobelove nagrade za književnost 1950. godine⁶. On tu o svom vlastitom bivanju, kao i o radu i bivanju i zadaći pisca općenito, pa i intelektualca ili učenjaka u nekom širem i univerzalnijem značenju, ali i samoga čovjeka i čovječanstva u cjelini, i ujedno, o svom radu kaže da je to rad

koji je trajao cijeli život u patnji i znoju ljudskog duha, ne zbog slave, a najmanje od svega zbog dobiti, nego da bih stvorio od ljudskog duha nešto što prije toga nije postojalo... [To znači] zaboraviti na strah zauvijek, ne ostavljajući u svojoj radionici mjesta ni za što drugo osim starih zbilja i istina srca, starih sveopćih istina bez kojih je svaka priča prolazna i osuđena na propast – ljubavi i časti i sažaljenja i ponosa i suosjećanja i žrtvovanja... Dok ponovo ne nauči te stvari, [pisac/intelektualac će pisati i djelovati] kao da je stajao negdje sam i posmatrao propast čovječanstva. Ja odbijam da prihvatim propast čovječanstva. Dovoljno je lako reći da je čovjek besmrtan jednostavno zato što će izdržati; da kada odjekne zadnji zvon sudbe i izgubi se pred posljednjom bezvrijednom stijenom koja bez plime stoji u zadnjoj crvenoj umirućoj večeri, da će čak i tada postojati još jedan zvuk: zvuk njegovog sitnog neiscrpnog glasa što još uvijek govori. Odbijam da to prihvatim. Vjerujem da čovjek neće samo izdržati; on će i pobijediti. On je besmrtan, ne zato što on jedini među stvorenjima ima neiscrpan glas, nego zato što ima dušu, duh sposoban za suosjećanje i žrtvovanje i trajanje. Pisati o tim stvarima jeste pjesnikova, piščeva [i učenjakova, intelektualčeva općenito] dužnost. Njegovo je [ili njeno ili njihovo u jednini savremenog značenja potonjega] pravo da pomogne

6 Faulkner je „nakon Nobelove nagrade za književnost, koju je dobio 1949. godine, a koja mu je dodijeljena godinu kasnije, kada je svoju ličnost dobrovoljno, ali... ograničeno počeo otkrivati javnosti i svijetu, često otvoreno isticao da je protiv toga da čovjek, pojedinac, pristupi bilo kakvoj grupi ili grupaciji. Smatrao je da na taj način ličnost gubi svoju individualnost. Jednom prilikom izjavio je sljedeće: ‘Ja sam protiv pripadanja bilo čemu... ne želim da pripadam ničemu osim ljudskom rodu’“ (Raljević 2016: 53). Zvonimir Radeljković je, između ostaloga, s engleskog na tadašnji srpskohrvatski-hrvatskosrpski jezik preveo i priredio Faulknerov roman *Krik i bijes*, uz svoj predgovor pod naslovom „Svijet Krika i bijesa bez ljubavi“, 1999. godine (Sarajevo: Svjetlost).

čovjeku da izdrži uzdižući mu srce, podsjećajući ga na hrabrost i čast i nadu i sažaljenje i žrtvovanje koji su bili slava njegove povijesti. Glas pjesnika [/ intelektualca] ne smije biti samo zapis o čovjeku, nego mora biti jedan od podupirača, stubova koji mu pomažu da izdrži i pobijedi. (1999: 293-294)

Poput Faulknera, čiju je književnost izučavao, prevodio, tumačio i podučavao, Radeljković je odbijao da prihvati propast čovječanstva. I njegov cjeloživotni rad i nastojanja su na jedinstven, njemu svojstven i osoben način, u duhu Faulknerovih riječi iskazano, jedan od *podupirača, stubova* odbrane dobre strane čovječnosti čovjeka, odnosno *starih zbilja i istina srca bez kojih je svaka priča*, svaki čovjek, društvo i čovječanstvo u cjelini *osuđeno na propast*. Upravo takve *stare zbilje i istine srca* je i sam živio nepokolebljivo i neposustano u svom individualnom i vlastitom izboru bivanja „Nikom“. Sve što je radio upravo je činio iz pobuda činjenja i očuvanja ljudskog dobra, a nadasve bez ikakvih ograničenja strahom, te u vidljivo čvrstom uvjerenju i etičkom načelu „da je strah najniža stvar“ i prepreka u borbi za *pobjedu čovjeka* (Faulkner 1999: 293).

Zvonimir Radeljković je znao da ne zna sve i uvijek je toga bio svjestan, iako je imao neiscrpno znanje, koje je uvijek nesebično i nepompezno dijelio na jednostavan način i, isto tako, jednostavnim riječima. Nije volio velike i pretjerane riječi, hvalospjeve i bilo kakvo zakoračenje u moguću patetiku. U neizostavnoj svjesnosti o opasnosti maloga znanja, u široj parafrazi riječi Alexandera Popea⁷ koje je i sam često znao izgovoriti, kao borac za znanje i njegovu slobodu, između ostaloga, amerikanista i anglista, polimat i erudita Zvonimir Radeljković je u svojevrsnom smislu „radikalne nade“ Jonathana Leara i u duhu „negativne sposobnosti“ Johna Keatsa, te u sveukupnosti vlastite i jedinstvene erudicije, tragao za nemogućim. U svom pogovoru prevodu i priređenju s vlastitim bilješkama T. S. Eliotove *Puste zemlje* pod naslovom „Mi u *Pustoj zemlji*“, Zvonimir Radeljković autorefleksivno u individualnom i, također, u bosanskohercegovačkom društvenom smislu bilježi:

7 „A little learning is a dang'rous thing“. Pope, Alexander, „An Essay on Criticism“, <https://www.poetryfoundation.org/articles/69379/an-essay-on-criticism>, posljednji put posjećeno 4. 3. 2021.

I dok, bez ikakve sumnje, mi i dalje, možda s malo više cinizma, tragamo za mogućnostima nekog novog svijeta koji bismo htjeli sagraditi na ruševinama dva svjetska i mnogo drugih ratova („poslije takvog saznanja kakvo praštanje“, veli Eliot u „Gerontionu“ iz 1920), u doba vjerovatnog kraja dva antagonistička pogleda na gospodarstvo i organizaciju ljudskog života, kapitalizma i komunizma, Pusta zemlja nam ostaje jedan od putokaza, potvrda i dokaz da su i drugi ljudi, kolikogod drugačiji od nas po jeziku i običajima, u nekom drugom vremenu gazili sličnim ili čak istim prašnim putevima kao i mi, tražeći nemoguće. (2004: 99)

Ključ za jednu od mogućnosti višestrukoga shvatanja toga nemogućega i potrage za njim Radeljковиć daje na početku svoga pogovora *Pustoj zemlji* u tumačenju viđenja Ernesta Hemingwaya, gdje kaže: „Razmišljajući o svom književnom usmjerenju, negdje krajem 1927. ili početkom 1928. godine, Ernest Hemingway je napisao na poleđini jedne kuverte, možda i kao neku vrstu ironičnog savjeta samom sebi za buduće romane i pripovijetke, sljedeće riječi: ‘Zalij pustu zemlju i natjeraj ju da procvate kao ruža’“ (2004: 77). U Radeljковиćevim naporima i nastojanjima u potrazi za nemogućim, pri čemu su sami put i proces potrage svojstveni, pa i ogromni uspjeh u zalijevanju *puste zemlje* i njenom oplodivanju, te time i u mogućnosti ostvarenja nemogućega, njegovo najvažnije oruđe je, prvenstveno, čitanje i pisanje, odnosno znanje. U eseju naslovljenom „Proročanstva propasti: politički roman u Americi 1940-1960“, objavljenom u *Novom izrazu*, 1998. godine, on izražava svoj „pokušaj da se obični čitalac – ugrožena ali ne i nepostojeća vrsta, iako su se tome mnogi nadali – podsjeti na jednu uglavnom zaboravljenu sposobnost književnih djela da pomognu svojim čitaocima u boljem razumijevanju svijeta, uz sve estetske prednosti, i da im na taj način omoguće – da nama omoguće – preživljavanje“ (62). „Proročanstva propasti“ završava znakovitim zapisom: „Ne možemo reći da nas književnici nisu upozorili. Ako im nismo u potpunosti shvatili poruku, nije posve do njih“ (76). U sličnom i, istovremeno, u različitom duhu zaključnog iskaza zapisuje u pogovoru svom izboru pjesama Ezre Pounda pod naslovom „Nadahnuti matematika“, gdje kaže: „Kad ga je Donald Hall 1962. upitao kako će završiti *Pjevanja* Pound je odgovorio: ‘Teško je napisati Raj kad sve na površini pokazuje da bi trebalo pisati Apokalipsu. Očito je lakše naći stanovnike Pakla ili

Čistilišta.' Ako nas je bar donekle učinio svjesnim da smo ti stanovnici zapravo mi sami, njegova je poezija puna svrhe i koristi" (2008: 155). Iz istoga poriva, između ostaloga, Radeljković upravo i prevodi neka od ključnih djela književnosti na engleskom jeziku na prijeratni srpskohrvatski-hrvatskosrpski, a poslijeratni bosanski/hrvatski/srpski/crnogorski jezik, uključujući i već pomenutu Eliotovu *Pustu zemlju*. O njenom prevodu i o poziciji prevodilaca u Bosni i Hercegovini, u razgovoru s bosanskohercegovačkom književnicom, književnom učenjakinjom i intelektualkom Adisom Bašić, objavljenom u magazinu *Slobodna Bosna*, 6. 5. 2004. godine, i danas aktuelno veli:

Tačno je da su ranije postojali relativno dobri prevodi, ali ja smatram da svaka generacija ima pravo, a i dužnost, da u okviru mijenjanja jezika i ljudskog senzibiliteta pravi svoje prevode ključnih djela. Ne kažem da sve treba prevoditi, to je fizički nemoguće, ali Pusta zemlja je ključna modernistička pjesma, vrlo savremena i relevantna danas u Bosni i svaka generacija je treba imati prevedenu. U našoj poslijeratnoj situaciji Pusta zemlja je metafora Bosne, a današnja Bosna upravo je proizvod osušene, bezvodne, opustjele Evrope nakon Prvog svjetskog rata koju Eliot opisuje. S druge strane, pjesnici su vizionari. Kod Eliota postoji slika konačne svjetske kataklizme u kojoj su tornjevi okrenuti naopako, Jeruzalem, Atena i Rim propadaju, a sjetimo se samo 11. septembra. Učinilo mi se da je ovo vrlo dobro doba za novi prevod ove knjige... (56)

*[Međutim, na] prevodioce se uvijek gledalo kao na nužno zlo... Situacija je i prije rata bila loša kao i sada. Ja sam prevode poput **Faulknera**⁸ radio za male sume iz patriotskih razloga i iz potrebe da pomognem đacima i studentima. Bez pomoći države i neke institucije koja bi birala šta će se prevoditi, nemoguće se snaći. Mi smo mala zemlja i mali jezik, i nismo u stanju prevesti ni svaku desetu knjigu koja izađe. Podjednako je loša obrnuta situacija – prevođenje sa našeg na engleski. Mora se voditi računa o tome šta će se prevesti na engleski, njemački, francuski... Situaciju bi popravila komisija Fondacije u kojoj bi bili kompetentni, dobronamjerni i ne previše sebični ljudi. (56-57)*

8 Faulkner, William (1999): *Krik i bijes*, Preveo, priredio i predgovor napisao Zvonimir Radeljković, „Svjetlost“, Sarajevo.

U svom izučavanju, podučavanju, tumačenju, prevođenju, interpretaciji i, općenito, naučno-istraživačkom i čitalačkom pristupu književnosti, Radeljković u sklopu svoje potrage za nemogućim traga i za „ljepotom na smetljištu historije“, da upotrijebim njegove vlastite riječi o poeziji Ezre Pounda iz prethodno navedenog pogovora. (2008: 155). U svemu tome on nije ni optimističan, ni pesimističan, već realan i objektivan istraživač i proučavalac iskustva bivanja čovjekom, pri čemu primjenjuje kritičko i analitičko razmišljanje i metode, što i jeste u srži humanističkih nauka, kao i skepsu i sumnju, između ostaloga, uz ljubav i istinsku posvećenost književnosti i svom životnom pozivu. Tako, naprimjer, on argumentovano iznosi i kritiku Poundovog priklanjanja italijanskom fašizmu i toj ideologiji još i prije početka Drugog svjetskog rata i u toku njega, kao i propitivanje Poundovih stavova kada je on „zapravo počeo bezrezervno prihvatati ideje bazirane na vlastitom neznanju, neznanju, kako veli njegov biograf, ‘čovjeka sada zarobljenog u svoje vlastite snove o boljem svijetu’“ (2008: 139). Radeljković u tome ne prihvata „političku korektnost“ i ne zgražava se nad Poundovom ludošću, što je, kako zapaža, lakše uraditi, već ga pokušava razumjeti (2008: 155). To čini jer „Pound umjesto sumanutih ekscesa modernog i postmodernog svijeta, prljavštine i otrova otuđene industrijalizacije, idiocije beskonačne potrošnje, te jeftinoće filmske i televizijske kulture nudi Konfučija, provansalske trubadure i Dantea, dok mu ‘društveni kredit’ i antimonetarističke teorije služe kao mogućnost i naznaka rješenja koje će donijeti spas svijetu, i koje zapravo postoji, samo ga treba pronaći“ (2008: 155). U svom bivanju „Čovjekom Koji Razmišlja“, Zvonimir Radeljković posjeduje, u njegovom slučaju, između ostaloga, naučnu keatsovsku „negativnu sposobnost“. Kao prigodnim tumačenjem i dodatnim objašnjenjem te tvrdnje poslužiti ću se promišljanjima hrvatske pjesnikinje i prozaistkinje Sare Kopeczky Bajić o Ketasovom paradoksalnom pojmu „negativna sposobnost“ iz njenog kratkog teksta kao vida odgovora na naslovno mu postavljeno pitanje „Šta nas Keats može naučiti o pisanju“:

Riječ „negativno“ u ovom kontekstu ne odnosi se na negativne aspekte života, dapače, ima potpuno suprotno značenje: to je sposobnost da se prihvati stanje neizvjesnosti i čuđenja, da se ustraje u umjetničkoj [i/ili naučnoj] viziji čak i kad ona vodi u intelektualnu zbuđenost. To je

spodobnost čovjeka da razmišlja izvan prethodno utvrđenih okvira, da prihvati objektivno tumačenje stvarnosti, ali uz to ima i svoje vlastito, subjektivno. Suprotnost tome bilo bi pretjerano intelektualiziranje i inzistiranje na faktičnoj točnosti nauštrb umjetničkog izričaja.

Keats smatra da pisanje mora biti rezultat upravo te „negativne sposobnosti“, odnosno sposobnosti da prihvatimo nesigurnost i misteriju, bez potrebe da sve objasnimo razumom...

Prihvatanje neizvjesnosti znači ne upasti u zamku isključivosti. U jednu ruku, cijeli život je postavljanje pitanja i pronalaženje odgovora. Kad bismo sve unaprijed znali, imali zacementirana mišljenja koja ništa ne može promijeniti, zatvorili bismo si mogućnost rasta i razvoja, umjetničkog [i/ili naučnog] i ljudskog. Neka od najljepših životnih iskustava sa sobom nose dozu mistike. Nepoznato nas tjera na istraživanje, pokreće i znanost i umjetnost... potakne na razmišljanje i otvori dijalog. Fleksibilnost, otvorenost prema različitim ljudima i još različitim perspektivama... je od neprocjenjive važnosti. Umjesto držanja za apsolutne, već određene odgovore, neizvjesnost nam omogućuje da pronađemo neke nove odgovore i perspektive – one svoje...⁹

Poput američkog književnika, učenjaka¹⁰ i osobenjaka Henryja Davida Thoreaua, o čijem životu i djelu se bavio u svojoj doktorskoj disertaciji, a onda i u svojoj prvoj samostalno objavljenoj naučnoj knjizi pod naslovom *Ka američkoj književnoj tradiciji: Henri Dejvid Toro* (Sarajevo: Svjetlost, 1980), Zvonimir Radeljković je, prema svemu sudeći, želio i uvijek iznova svojim radom i djelovanjem iz humanističkih poriva, thoreauovski rečeno, nastojao *probuditi svoje komšije*, svoje studente i studente života¹¹, što se odnosi općenito na

9 <https://noviknjizevnival.wordpress.com/2020/11/25/sto-nas-keats-moze-nauciti-o-pisanju/>, posljednji put posjećeno 10. 3. 2021.

10 Thoreau je istinski bio i, isto tako, istinski živio sve ono o čemu je Emerson pisao i govorio u svom ogledu iz 1937. godine „Američki učenjak“. Vidi, naprimjer: <http://digitalemerson.wsulibs.wsu.edu/exhibits/show/text/the-american-scholar>, posljednji put posjećeno 10. 3. 2021.

11 Vidi: Thoreau, Henry David (1996): *Walden*, Könemann, Köln (posebno poglavlje „Economy“: 7-73, u kojem kaže i sljedeće: „Perhaps these pages are more particularly addressed to poor students.“ 7)

čovjeka (Thoreau 1996). Osim toga, a ponovo poput Thoreaua, za Zvonimira Radeljkovića se na osnovu njegovog života i život(vor)nog rada nesumnjivo može reći isto ono što je on izrekao o Thoreau u svojoj gorespomenutoj prvoobjavljenoj naučnoj monografiji: da povezuje duhovna i materijalna dobra sa svojom vizijom „utopije duha koja proizlazi iz jednostavnosti materijalnih potreba i razvijanja mogućnosti vlastite ličnosti“ (1980: 57). Mnogo godina kasnije, u svojoj za života mu neobjavljenoj zbirci eseja o novijoj američkoj književnosti pod simboličnim naslovom „Divni novi svijet“, on u tekstu „Putevi novijeg američkog romana: Jeffrey Lent“ zaključuje o Lentu, njegovom književnom putu i ostvarenju, što se odnosi i na Radeljkovićeve vlastite napore na polju književnosti, njenog razumijevanja, tumačenja, podučavanja, prevođenja i znanja, kao i znanja općenito, njegovog neprestanog građenja i širenja, ali isto tako i na ulogu i značaj književnosti kao oruđa u obrađivanju *puste zemlje* ili alata u stvaranju boljeg svijeta:

Očito Lent smatra da se može i mora dalje živjeti, bez obzira na užase koje je čovjek počinio čovjeku, i nažalost mu još uvijek čini, u najrazličitijim okvirima i kontekstima, širom svijeta. Ako ništa drugo, mi kao ljudska rasa imamo izbor da pokušavamo, kao da nam Lent govori, da se trudimo uspostavljati dodire i veze preko rasnih, nacionalnih i plemenskih barijera i ponora, i ko zna, jednog dana ćemo možda uspjeti stvoriti neki drukčiji svijet. Za sada moramo barem čitati i pisati o tome. (261-262)

Radeljković na razne načine svojim cjeloživotnim radom i djelovanjem, predanim življenjem nastavnog, naučnog i općenito akademskog poziva, kao i intelektualne i građanske slobode i, u tom duhu, thoreauovski rečeno, građanske neposlušnosti, s vjerom u snagu i moć znanja, istinski se i u potpunosti posvećuje prvenstveno književnosti kao „obrazovanju srca“, i svoga i svojih studenata i studenata života u širem smislu, a kako bi to za književnost rekla njegova „cinična“ i slavna američka prijateljica iz sarajevskih ratnih dana Susan Sontag (Radeljković 2018: 34). Kao takav, Zvonimir Radeljković je uvijek bio i ostao nepokolebljivi čuvar i borac očuvanja književnosti, iako je ona „umjetnost u stalnoj krizi“, ili, radije, uprkos tome, a onda i iskonskih vrijednosti ljudskog srca, te *izdržavanja i pobjede čovjeka*, faulknerovski iskazano, kao i nade, čiji je glas(nik) bio (i ostao) na mnoge načine (Radeljković 2018: 28). U svemu tome,

kako sam tvrdi u svom za života mu posljednjem plenarnom konferencijskom govoru na Drugoj međunarodnoj konferenciji iz anglofonih studija (CELLTTS) na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, 30. 9. 2016. godine¹², ponekad ili, zapravo, često se osjećao kao „protagonista jedne od posljednjih pjesama W. B. Yeatsa, ‘Crna kula’, čiji je kralj mrtav, čije se vino ukiselilo, ali se on nastavlja boriti“ (2018: 28). U svom, također, životno posljednjem javnom predavanju pod nazivom „Izbjeglištvo, Joyce i duh modernizma“, održanom u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, 24. 9. 2019. godine, Radeljković ne propušta priliku za još jedno ukazivanje na probleme savremenog bosanskohercegovačkog, ali i sveopćeg doba čovjeka, probleme „ljudskog srca u sukobu sa samim sobom“ koji su, prema Faulkneru, „jedina stvar o kojoj vrijedi pisati, jedina vrijedna patnje i znoja“ (1999: 293), priliku za *obrazovanje srca*, pa kaže:

Nema nikakve sumnje da je izbjeglištvo jedna od vodećih osobina savremenog doba, što je posebno očito u Bosni i Hercegovini. Još od takozvanog Hercegovačkog ustanka (1875-1877) izbjeglištvo je bilo put velikog broja Bosanaka i Bosanaca kao i Hercegovki i Hercegovaca, utočište od nevolja. U raznim izvorima, uključujući Miss Paulinu Irbi, tvrdi se da je tada sa naše teritorije pobjeglo u Austrougarsku i Srbiju između 100.000 i 250.000 ljudi... [Također] treba pomenuti i nekoliko miliona Iraca koji su pobjegli glavom bez obzira u razne zemlje svijeta, a najviše u SAD sredinom 19. stoljeća zbog vještački izazvane gladi, takozvane potato famine, što će reći nestašice krompira, omiljenog irskog jela. A sve to je bilo davno prije osnutka UNHCR-a, i nastavilo se i u dvadesetom, a i u dvadesetprvom stoljeću. Velike evropske zemlje, kao što svi znamo, imaju različite stavove prema izbjeglicama i problemima njihovog prijema, smještaja i prilagođavanja novoj sredini. No izbjeglištava ima raznih vrsta i ne moraju sva biti prisilna. Naprimjer, književnica i scenaristica Ruth Prawer Jhabvala (1927-2013) rođena je u Njemačkoj gdje su joj roditelji bili izbjeglice, a onda je živjela u Engleskoj, Indiji i SAD, a zbog muževljevog

12 2nd International Conference on English Language, Literature, Teaching and Translation Studies (CELLTTS): “Anglophone (Inter)Cultural Negotiations: Multiculturalism and Globalization in the Era of Uncertainty”, Sarajevo, 30. 9.-1. 10. 2016. godine. Dodatno, Zbornik radova s te konferencije, uključujući i plenarno izlaganje prof. dr. Zvonimira Radeljkovića pod naslovom “Is (Teaching) Literature Necessary?”, objavljen je 2018. godine (Sarajevo: Dobra knjiga).

prezimana je često smatrana indijskom književnicom, iako je zapravo Jevrejka. No u jednom intervjuu je rekla nešto karakteristično kako za moderno doba tako za Joycea: „Kad jednom budete izbjeglica rekla bih da ćete uvijek to ostati.“

Tu i tada, govoreći o Joycu, Radeljković kaže da pisci, iako je to često dugo poslije njihove smrti, kao što je upravo u Joyceovom slučaju, „ipak pobjeđuju političke, moralne i druge obzire“, aludirajući i upućujući na izrazito čestu, pa i prevladavajuću bezobzirnost „moralnih obzira“ i svega onoga što se radi pod tom parolom, čemu nas uče i nauk prošlosti i životno iskustvo sadašnjosti. U svom prethodno pomenutom plenarnom konferencijskom govoru u Sarajevu iz jeseni 2016. godine, kao i uvijek i na razne načine svojom riječju i djelovanjem, on ističe da nam književnost po/kazuje da je ono što može izgledati nemoguće zapravo ostvarivo (2018: 32). I sama književnost, uprkos raznim proročanstvima o njenoj propasti, pa i raznovrsnim proklamacijama njene smrti, bori se i preživljava već najmanje četiri hiljade godina, što znači da to nešto do/kazuje, kako to veli Radeljković (2018: 28).

U kakvom god paklu ili u njegovom predvorju u ljudskoj kreaciji da se našao u ratu ili u miru, ili, tačnije rečeno, poslijeraću, jer se doba poslije rata u Bosni i Hercegovini još uvijek, ni skoro trideset godina nakon završetka rata ne može istinski nazvati mirom, Zvonimir Radeljković nadu nikada nije napuštao. Nikada je se nije odricao koliko god da je ona bila radikalna ili krhka. Upravo *radikalna nada*, onako kako je definira američki filozof Jonathan Lear, umnogome je bila Radeljkovićeva nada. Lear kaže da je *radikalna nada* usmjerena prema budućem dobru koje prevazilazi našu trenutnu sposobnost razumijevanja (2006: 103). Između ostaloga i ostalih, Radeljković je svoju nadu dijelio i s nadom u pjesničkom viđenju Emily Dickinson: „Nada’ je nešto s krilima / Ugnijezdi se u duši / I njena pjesma bez riječi / Nikad ne presuši // I najslade se – u Buri – sluša – / Oluja mora jaka da bude / Da bi mogla smesti Ptičicu / Što grije tolike ljude. // Na najstranijem čuh je Moru – / Sred zemlje najhladnije – / Ali – nikad mi – u Krajnjoj Nuždi, / Ni mrvu zaiskala – nije.“¹³ Upravo jednu od

13 Prevod pjesme: Levinger, Jasna i Vešović, Marko. Vidi: *Country Club*: „Nada ne traži ništa od vas a mnogo vam daje“, <https://www.udrimuski.ba/clanak/51412/country-club-nada-ne-trazi-nista-od-vas-a-mnogo-vam-daje>, posljednji put posjećeno 22. 3. 2021.

poslijeratnih epizoda radijske emisije *Country Club*, koju je Zvonimir Radeljković u cjelini uređivao i vodio u Sarajevu, ratnom i poslijeratnom, poetski je posvetio navedenoj pjesmi Emily Dickinson. Svaka epizoda pojedinačno i emisija *Country Club* u jedinstvu svih njenih epizoda i izdanja, osim što je spoj književnosti i muzike i samoga života (u koji je uronjena vremenom sadašnjim nastanka bilo ratnih ili poslijeratnih radijskih zapisa, i koji istovremeno nadvremenski nadilazi temama i riječima većim i vječnijim od života jednog vremena), glas je nade i bunta protiv beznađa čovjeka. Sam Radeljković na početku epizode s poetskom potkom pjesme o nadi Emily Dickinson govori: „Ako ste me ranije slušali, znate da uvijek završavam s nekom pseudonaivnom porukom o nadi, koju ne smijete nikada izgubiti.“¹⁴ Onda, na kraju te epizode, dodaje: „Nada ne traži ništa od vas, a mnogo vam daje, čak i ako se ono čemu se nadate ne ispuni.“¹⁵ Ratni i djelimično poslijeratni *Country Club* bio je dio redovnog programa nezavisnog sarajevskog Radija Zid od 1993. do 1997. godine, a naknadni poslijeratni, kao vid uskrsnuća prvobitne emisije, bio je, također, dio redovnog programa Radija Otvorena Mreža, neprofitnog i nezavisnog društvenog i građanskog radija za cijelu Bosnu i Hercegovinu, 2017. i dijela 2018. godine¹⁶. O emisiji *Country Club* i njenom naslovu Radeljković u njoj kaže:

*Moja je ambicija da slušam zajedno s vama country muziku, staru i novu, da pročitam na barem dva jezika komadić neke pjesme i da pričam o temama, vrućim i hladnim, koje se tiču BiH i Sarajeva, kao i Sjedinjenih Američkih Država. Odatle taj moj prilično ironični naslov. Mnogi od vas znaju da je Country Club u Americi, zapravo, mjesto gdje se skupljaju bogatuni da bi igrali golf i pili probrana pića... Oni ne slušaju country muziku, a mi nismo bogati.*¹⁷

U prisjećanju na ratno izdanje *Country Cluba*, kao i općenito na sarajevske i bosanskohercegovačke ratne dane, između ostaloga, Radeljković u razgovoru

14 *Ibid.*

15 *Ibid.*

16 Vidiepizodena: <https://www.udrimuski.ba/pretraga/page:2?url=pretraga&keyword=country+club> i <https://www.udrimuski.ba/pretraga?url=pretraga&keyword=country+club>, kao i <https://soundcloud.com/udri-muski/sets/country-club>, posljednji put posjećeno, 10. 4. 2021.

17 <https://soundcloud.com/udri-muski/country-club-1>, posljednji put posjećeno 22. 3. 2021.

s Adisom Bašić kaže da je u emisiji svake sedmice „čitao po jednu pjesmu pa je preveo na engleski, ili na engleskom pa je preveo na naš“ (56). U takvoj koncepciji je nastavio raditi i u njenom poslijeratnom izdanju, a ponekad bi, iako rjeđe, koristio i neke prevode drugih prevodilaca i pjesnika. On dodaje da je to „poezija birana po tematskoj relevanciji, to su bile stvari koje su odgovarale trenutnim situacijama u Sarajevu. U pet godina [prvog izdanja *Country Cluba*] skupilo se blizu dvije stotine pjesama, ali mi nikad nije palo na um da to objavim“ (56). Zatim objašnjava sljedeće:

Kad je rat počeo, ja sam bio u Španjolskoj i devetog aprila vratio sam se u Sarajevo. Bio sam tada silno ljut što neko puca na mene, a ljutio sam se i na sve s nacionalnim predznakom. Otud je country muzika bila idealna – ona nema nacionalni predznak, odnosno ima američki, što ne znači ništa. Ja sam čak o tome držao predavanja na postdiplomskom studiju u Americi. Country je najprizemnija muzika, u smislu najbliža stvarnosti, koja govori o vašem autu, pepeljari, vrsti kafe koju pijete, o vašem psu... Country je red neck music, ili u sarajevskom žargonu rečeno – papanska muzika, ali ona je potpuno denacionalizirana i prilično deideologizirana. Red necku su u životu važni pivo, ženska i pas, što su vrlo dobre stvari u poređenju sa nacionalnim identitetom, nacionalnom državom, univerzitetom. Ta muzika je meni bila poluga kojom sam gurao svoje ideje kako je sve to smiješno i kako u ratu vladaju samo sitni interesi, dok u dnu duše svi mi želimo pivo, žensku i psa, a ne hiljadugodišnju kulturu, niti pobjedu na Kosovu..., niti iransku republiku. (57)

Ferida Duraković, pionirka ratne i poslijeratne bosanskohercegovačke književnosti slobode i aktivistica slobode, svjetski priznata i nagrađivana savremena pjesnikinja, stvarateljica književnosti za djecu i odrasle i *Žena Koja Razmišlja*, o radijskom se glasu *Country Cluba* i njegovom značaju u toku rata, protiv kojega se kulturom i svime onim što ona u pozitivnom smislu podrazumijeva, između ostaloga, Zvonimir Radeljković i borio, prisjeća:

Uz sva njegova interesovanja i ljubavi, volio je i kantri muziku: usred rata je na Radiju Zid, koji je uspješno vodio naš prijatelj Zdravko Grebo, započeo emisiju County Club: svake srijede puštao je ploče i kasete džez i kantri

muzike – o tome su pisali svjetski novinari: „Profesor amerikanistike u opkoljenom Sarajevu slušaocima pušta kantri i džez!“ To je nama, koji smo ga željno slušali kad je bilo struje, bio dah dalekog, tako dalekog svijeta kojem više nismo pripadali.¹⁸

O ratnom izdanju emisije, ističući njenu važnost u „onom što nazivamo kulturnim otporom Sarajeva u ratu“, Arben Murtezić u svom tekstu „Country Club pod opsadom“ bilježi:

Nije bilo čudno da Sarajevo ima čovjeka koji o jednoj oblasti toliko zna, možda najviše „u regiji, a i šire“. Ni ljubav ni predanost potrebna da se u to predinternetsko vrijeme prikupi toliko „beskorisnog“ znanja, a ni odricanje da se kupi toliko muzike na nosačima zvuka koji su morali koštati pravo bogatstvo. U to vrijeme niko nije proglasio ludim čovjeka koji će to teško skupljeno blago iznijeti iz kuće i doslovce rizikujući život prenijeti do radio stanice. I sve to „džaba“...

Međutim, kad bolje razmislim, gdje su sve te tužne kaubojske pjesme imale više smisla nego u Sarajevu tih godina? Pa na svim omotima vintage western & country ploča, računajući i singlice, nije bilo više ljudi koji uz tanku kafu i gorki duhan sjede oko slabe vatre. Nigdje nije bilo više ljudi koji su tvrdoglavo odbijali da priznaju da je jedna era gotova i da je kao za “Last Cowboy Song”, možda vrijeme i za posljednju pjesmu o Gradu. Uostalom, gdje je bilo više rastanaka?¹⁹

Emisija *Country Club*, i ratna i poslijeratna, svojevrsni je most između dviju različitih, ali istovremeno i sličnih kultura: američke i bosanskohercegovačke. Bosanskohercegovački amerikanista i anglista Zvonimir Radeljković u njoj i njome konstruktivno iznosi i svoju građansku i intelektualnu kritiku društva, oba društva koja životnim iskustvom poznaje i izvana i iznutra, i čije kulture su

18 https://nomad.ba/durakovic-the-professor-kapetan-brodice-iz-sarajeva?fbclid=IwAR3QoOylkDybjdgSnwBJaGmBAE2yBFOZl_z7QhsN5IY1I9OAsg6p79iwsZI, posljednji put posjećeno 30. 4. 2021.

19 <https://nomad.ba/murtezic-country-club-pod-opsadom>, posljednji put posjećeno 23. 3. 2021.

osnovni oslonci njegovog poznavanja svjetske kulture i književnosti, zajedno s britanskom, njemačkom i, naravno, bivšom jugoslavenskom u cjelini kao temeljnim, a onda i brojnim drugim kao ostalim sastojcima njegovog znanja. Iako je *Country Club* u cjelini uokviren prvenstveno sponom američke *country* muzike i američke i bosanskohercegovačke, ali i bivše jugoslavenske poezije, te američke i bosanskohercegovačke savremene i općenite životne stvarnosti, kao i njihovih jezika, upravo u paralelnom radijskom zapisu na engleskom i bosanskom/hrvatskom/srpskom/crnogorskom, on se u isto vrijeme oslanja na šire svjetsko i individualno iskustvo običnog čovjeka. Takav, i kao takav, čovjek je i u Americi i u Bosni i Hercegovini i svugdje marginaliziran i nevidljiv. Pojedinaac „jest manjina“ (519) u svijetu kojim vlada „jedan posto superbogatih“ (522), kako Radeljković zapisuje 2018. godine u svom pogovoru „*Nevidljivi čovjek u savremenom svijetu*“ svoga prevoda *Nevidljivog čovjeka* Ralpa Ellisona (Rijeka: Ex Libris). To je roman koji je Saul Bellow „nazvao ‘knjigom prvog reda, veličanstvenom knjigom’“ (Radeljković 2018: 525), a Radeljkovićev prevod je, bez imalo pretjerivanja, isto tako veličanstven te za života mu posljednji u nizu objavljenih prevoda književnih djela na engleskom jeziku *prvog reda*. U prvoj poslijeratnoj epizodi *Country Cluba* na Radiju Otvorena Mreža, emitovanoj 17. 1. 2017. godine, Radeljković se na sebi svojstven način predstavlja i iskazuje pojedincem, običnim čovjekom, „profesorom Univerziteta u penziji koji je predavao književnost, a naročito poeziju“ i time „predstavnikom siromaha“²⁰. Za (običnog) čovjeka je njegova emisija i namijenjena. Sa svim tim u vezi, i ratni i poslijeratni *Country Club* Zvonimira Radeljkovića, ponovo faulknerovski rečeno, nije samo zapis o čovjeku, već je „jedan od podupirača, stubova koji mu pomažu da izdrži i pobijedi“ (Faulkner 1999: 294). Prema tome, opet Radeljkovićeve riječi o Thoreau istovjetno vrijede i za njega samoga: da je „intelektualac, neka vrsta renesansnog čovjeka koji nije ograničen nacionalnim i jezičkim preprekama, koji je krajnje otvoren prema različitim literarnim“, ali i općenito umjetničkim, kulturalnim i civilizacijskim „porukama prošlosti“ i sadašnjosti, kao i prema dobru budućnosti, koliko god ono djelovalo neostvarivo i nemoguće (1980: 62).

U svojim nastojanjima, težnjama i trudu za ostvarivanjem nemogućega, između ostaloga, Zvonimir Radeljković se za očuvanje čovjeka i svih ljudskih

20 <https://soundcloud.com/udri-muski/country-club-1>, posljednji put posjećeno 22. 3. 2021.

i životnih vrijednosti, uključujući i prirodu, posebno borio tokom obnašanja dužnosti ratnog dekana Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, od 1992. do 1994. godine. Iako je njegova vizija bolje budućnosti tada nedvojbeno bila ograničena na svijet snova, zamisli i mašte jer ju je realnost svakodnevno iznova rušila ili nastojala srušiti i ubiti, Radeljkovićeve nada u neku vrstu ostvarenja alegorijskog kosmosa u kome živi Shelleyev Prometheus je osta(ja)la radikalna. Osim toga, i književnost, koja je neupitno na razne načine dio identiteta prof. dr. Zvonimira Radeljkovića, uči nas da se može ostvariti sve ili skoro sve što se može zamisliti. Ili, makar, mnogo od toga. Radeljković je skoro svakodnevno u navedenom ratnom periodu, ne obazirući se na moguće posljedice i svemu ratnom uprkos, predano i revno ispunjavao predodređene, koliko god tada ratno obezvrijeđene, kao i samom sebi određene i uveliko nemoguće dužnosti, ni ne sluteći koliko su njegovi činovi imali i ljudski i društveni značaj, pa time i civilizacijsko, kulturalno i univerzalno značenje koje je tada bilo nemoguće predvidjeti, i koliko to i dalje i trajno imaju. U toku rata u Bosni i Hercegovini Radeljković je, također, jedno vrijeme bio jedini profesor na Odsjeku za anglistiku Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. To znači da je u tom periodu bio jedini član nastavnog osoblja na Odsjeku za anglistiku, pa je sam činio cijeli Odsjek. U toku svoga radnog vijeka na Filozofskom fakultetu u Sarajevu je u više navrata bio rukovodilac Katedre za američku i englesku književnost, kao i Odsjeka za anglistiku, te predsjednik Savjeta Filozofskog fakulteta i predsjednik Izdavačkog savjeta Fakulteta. Sve to, uz njegov „predani angažman u nastavi od dodiplomskog do postdiplomskog i doktorskog nivoa, uključujući mentorski rad“, svjedoči „o njegovoj stalnoj posvećenosti unapređenju nastave i proširivanju opsega i sadržaja Američkih studija“²¹, Anglistike u Sarajevu i šire, kao i sarajevskog Filozofskog fakulteta, a time i Univerziteta u Sarajevu. Osim toga, Zvonimir Radeljković je jedan od osnivača P.E.N. Centra Bosne i Hercegovine 1992. godine, čiji je bio i predsjednik od 2009. do 2013. godine. Ferida Duraković, koja je u tadašnjem i dugogodišnjem svojstvu sekretara u P.E.N. Centru Bosne i Hercegovine bila njegova najbliža saradnica, kaže:

21 <http://penbih.ba/2021/02/zvonimir-radeljkovic-1943-2021-in-memoriama/?fbclid=IwAR16X5Cv1uzPnx8Og31b-2fdLMrEWwG2Tq-roXqbHEB8P2oacGM4pzbKubk>, posljednji put posjećeno 24. 2. 2021.

The Professor je... bio predsjednik PEN Centra u Bosni i Hercegovini, u periodu kad je Centar intenzivno sarađivao sa londonskom kancelarijom Međunarodnog PEN centra, s kojim su započeti važni projekti. Tada je takođe formirana Mreža balkanskih PEN centara, a uspostavljen je veliki međunarodni projekat s organizacijom TRADUKI, mrežom rezidencijalnih boravaka pisaca Jugoistočne Evrope i posebno tzv. Zapadnog Balkana, a koja je, zahvaljujući agilnosti i mudrosti voditeljice projekta Hane Stojić, spisateljice i pisce približila jedne drugima i objavljivanjem prevoda njihovih knjiga sa svih naših jezika na sve naše jezike i na njemački, pružila mogućnost da mnogo bolje upoznamo najbliže susjede, da se time bolje razumijemo i da se čvršće i pametnije povežemo šireći svoje knjige na Evropu...

The Professor... Svaka uspomena u vezi s njim nosi kvalitet koji mnogi nemaju: znanje, profesionalnost, akribičnost, posvećenost profesorskom poslu i studentima, i – što je nama bilo najvažnije – prijateljsku odanost koja je trajala godinama, sve do njegove nedavne smrti...²²

Zvonimir Radeljković je obnašao i mnoge druge profesionalne, stručne i javne dužnosti i funkcije, sve to uvijek jednako odgovorno, predano i savjesno. Između ostaloga, pokretač je i utemeljitelj prvih univerzitetskih programa i kolegija iz američkih studija – američke književnosti, kulturne historije i civilizacije u bivšoj Jugoslaviji, upravo na svojoj matičnoj instituciji, Odsjeku za anglistiku Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Kako to stoji u njegovoj zvaničnoj biografiji, „[p]redavao je više decenija anglosaksonsku civilizaciju, modernu englesku književnost, te kolegije iz američke književnosti devetnaestog i dvadesetog stoljeća, na dodiplomskom, i savremenog američkog romana, na postdiplomskom studiju.“²³ Nakon penzionisanja i izbora u počasno zvanje emeritusa, predavao je i dva kolegija na doktorskom studiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, jedan o proznim djelima evropskih i američkih pisaca o Prvom svjetskom ratu, a drugi o savremenom afroameričkom romanu. Osim toga,

22 https://nomad.ba/durakovic-the-professor-kapetan-brodice-iz-sarajeva?fbclid=IwAR3QoOyIkDybjdgSnwBJaGmBAE2yBFOZl_z7QhsN51Y1I9OAsg6p79iwSZI, posljednji put posjećeno 30. 4. 2021.

23 <https://www.unsa.ba/novosti/memoriyam-prof-dr-zvonimir-radeljkovic-1943-2021>, posljednji put posjećeno 9. 4. 2021.

prof. Radeljković je jedan od utemeljitelja Odsjeka za engleski jezik i književnost Fakulteta humanističkih nauka Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru. Na njemu je, uz kreiranje nastavnih predmeta iz američke i engleske književnosti, te anglosaksonske kulturne historije i civilizacije, i njihovih planova i programa na diplomskom i postdiplomskom studiju, uz svoj predani mentorski rad na oba studijska ciklusa, podučavao brojne generacije studenata od samog osnivanja Odsjeka do svog odlaska u penziju. Upravo zahvaljujući prof. dr. Zvonimiru Radeljkoviću, njegovim vlastitim donacijama, trudu i angažmanu, formirana je i Biblioteka Odsjeka za engleski jezik i književnost Fakulteta humanističkih nauka, koju je, između ostalih, i kontinuirano obogaćivao, a čiji se knjižni fond nalazi u sklopu Univerzitetske biblioteke Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru. Kao gostujući profesor je, duže ili kraće vrijeme, predavao i na mnogim univerzitetima u SAD-u i u Evropi. Diljem Amerike i Evrope je, također, držao i javna, pozivna i vanuniverzitetska predavanja i govore. Učestvovao je i na brojnim naučnim skupovima, konferencijama i javnim događajima u zemlji i inostranstvu s tematskim izlaganjima iz američke književnosti i američkih studija, između ostaloga. Višekratni je dobitnik najprestižnijih američkih (tri puta Fulbright i ACLS), britanskih i njemačkih naučnoistraživačkih stipendija i nagrada, kao i brojnih drugih naučnih, prevodilačkih²⁴ i drugih profesionalnih nagrada i priznanja.²⁵

Prof. emeritus. dr. Zvonimir Radeljković je bio cijenjeni i revolucionarni bosanskohercegovački anglista i, u tome neizostavno, osobeni amerikanista, izvrsni profesor i predavač američke i engleske književnosti i anglosaksonske kulturne historije i civilizacije, vrsni prevoditelj književnosti na engleskom jeziku, posebno američke, kao i na engleski jezik s bosanskog/hrvatskog/srpskog/crnogorskog, zatim autor brojnih knjiga, eseja i naučnih radova, pa prema tome i književni kritičar i književni historičar i esejist, te jedan od najvećih erudita u bosanskohercegovačkoj akademskoj i široj društvenoj zajednici. Međutim, u svemu što je radio i čemu se posvećivao u svome životu i životnom pozivu težio je jednostavnosti, pa se i trudio da je postigne i ostvari.

24 Nagrada za najbolji prevod u Bosni i Hercegovini 1981. godine i dva puta Nagrada za najbolji prevod na Međunarodnom sajmu knjiga u Sarajevu, jednom 2004. i drugi put 2008. godine. Vidi: *Ibid.*

25 Vidi zvaničnu biografiju prof. emeritus dr. Zvonimira Radeljkovića: *Ibid.*

U tom kontekstu, kako bi to američki transcendentalista Henry David Thoreau rekao u svojoj proklamaciji i življenju života jednostavnosti, a Zvonimir Radeljković ne samo riječju prenio, preveo, pojasnio i predavao, već tom znanju dao i nova značenja u okviru svog vlastitog življenja jednostavnosti: „Kakav je život, onakva je forma“ (1980: 46). Jednostavnost je, zapravo, i intelektualno i u svakoj drugoj sferi ljudskog života i bivanja općenito, najteže postići. I ona je u Radeljkovićevom, kao i u Thoreauovom slučaju, kod obojice na njihov vlastiti način, dio društvenog, životnog i individualnog odabira bivanja „Nikom“. Zbog toga se može reći da za obojicu, u njihovoj zasebnosti i pojedinačnosti, vrijede riječi Ralpa Waldo Emersona koje je u svom posmrtnom govoru izrekao u vidu posljednjeg oproštaja s Hanryjem Davidom Thoreauom: „Njegova duša je bila stvorena za najplemenitije društvo: ...gdje god ima znanja, gdje god ima vrline, gdje god ima ljepote, on će naći dom“ (1980: 98). U tom duhu, a neuobičajeno za prilike ovakvih zapisa, odlučujem se prenijeti i posmrtni oproštajni govor Sanje Šošarić na sahrani Zvonimira Radeljkovića u cijelosti, kako slijedi:

Za Zvonka (27. 2. 2021)

Danas smo se okupili ovog kasnofebruarskog dana tužnim i tegobnim povodom i sigurna sam da niko od ovdje prisutnih nije ni slutio još do prije samo pet dana da ćemo se danas naći baš ovdje, na ispraćaju našeg dragog Zvonka.

Na početku, svakako se mora reći da nikako ne možemo i ne smijemo zanemariti ogromni opseg Zvonkovog naučnog, nastavnog i kulturnog rada, kao ni predani angažman na očuvanju dostojanstva i autonomije profesorskog poziva, jer to nije posao nego poziv, pozicije javne ličnosti i pozicije univerziteta kroz sva politička i kulturološka previranja i mijene posljednjih decenija. Ali se mora reći i to da su ga svojevremeno studenti izabrali za najboljeg profesora i predavača, počast kojom se s pravom ponosio i koja je još uvijek vidno istaknuta na zidu pored vrata njegovog kabineta.

Svi koji poznaju Zvonka znaju da bi me on sada prekinuo, jer bi mu ovo odavanje počasti isuviše nalikovalo na užtogljenu tiradu o odlasku cijenjenog profesora, književnog kritičara, intelektualca, erudite, prevoditelja, kulturnog djelatnika na univerzitetu, u PEN Centru, na radio

Zidu itd. itd., i da bi u svom tipičnim maniru nestrpljivo odmahnuo rukom i glasno viknuo „Šic”, kao znak blagonaklonog upozorenja da treba prestati s prekomjernim pohvalama i komplimentima. Ovog „Šic” smo se sjetile Selma Raljević i ja na dan kad smo saznale za njegovu iznenadnu smrti i izmjenile poruke, pokušavajući da izbjegnemo patos i prevaziđemo šok. Zvonko je zaista bio protivnik prazne forme koja je sama sebi svrha, i svakim svojim gestom i djelom je živio tu životnu filozofiju, vjerujući da, kako sam prekjučer napisala u In memoriamu za PEN Centar, floskule nikom ne služe na čast, i da je jednostavnost zapravo najviši oblik intelektualne i ljudske posebnosti, utoliko dragocjeniji što je rjeđi.

Zvonko, sjećam se davnih osamdesetih, osunčane učionice na Odsjeku za anglistiku, i tvojih predavanja o Thoreau, kada si objašnjavao da poštovanje prema piscu nikada ne smije prerasti u strahopoštovanje, jer ni Thoreau nije bio samo sušta karizma i pustinjak-revolucionar, nego je imao jednu tetku koja mu je donosila kolače kako bi on mogao nastaviti sa svojim transcendentalističkim neposluhom. Niko nije nedodirljiv, i niko ne može i ne treba sam, to je bila tvoja poruka, svi smo povezani i uvjetovani jedni drugima, i na toj liniji si ostao do zadnjeg dana, kada si mi, dan prije vlastite smrti, rekao da je umro Damir Perendija, divni čovjek iz fakultetske kopirnice, i bio jako žalostan zbog toga.

Zauvijek ću čuvati jednu slatko-gorku uspomenu na naš prvi poslijeratni susret kada sam te potražila na svom nekadašnjem Fakultetu da se raspitam postoji li mogućnost zaposlenja: sjećam se razgovora i šetnje s tobom i Ivanom od fakulteta do vašeg stana u Vrazovoj po aprilskom pljusku, kada si mi na rastanku očinski dao svoj stari kišobran da „ne pokisnem, jer bolestan čovjek ne može ostvariti nikakve planove”. Plačući sam hodala po sarajevskoj kiši s kišobranom Zvonka Radeljkovića, ganuta njegovom dobrotom i njegovom ljudskošću, i osjećajem kojeg je znao pobuditi u meni da sam došla tačno tamo gdje trebam doći.

Iako danas ne pada kiša, nego sija zubato sunce u nagovještaju ranog proljeća, svi mi koji te poznajemo i volimo ćemo dalje hodati zaštićeni tvojim kišobranom ljubavi, poštenja, istine i hrabrosti. Tvoji Ivan i Nikola, tvoja Dobrila, tvoji unuci, tvoje Gabi i Nataša, tvoja uža i šira obitelj, tvoji mnogobrojni prijatelji i kolege, svi smo danas tu, duhom ili tijelom, da ti

kažemo da za svakog od nas pojedinačno i za sve zajedno ti nastavljaš postojati u svojim knjigama, prevodima i esejima, no ono što je možda još važnije, u našim srcima, našim mislima i našim sjećanjima i našim razgovorima.

Zamišljam da nam poručuješ kao Whitman: „Zavještam sebe blatu da bih porastao iz trave koju ljubim, ako me opet trebate pogledajte pod potplate svojih čizama” i „ako me ne nađeš na jednom mjestu, na drugom potraži, ja sam negdje stao i čekam tebe”.

Tvoje drveće u dvorištu Filozofskog fakulteta, koje si čuvao i obilazio u ratu i svih ovih godina nakon rata, je još jedno od tih mjesta gdje ćemo te uvijek iznova naći.

Neka ti je laka zemlja, dragi naš Zvonko, i neka tvoja duša nađe smiraj kod Ivanke.

Na kraju, kako to izražava i Sanja Šoštarić, „ni impresivna biografija i bibliografija profesora Radeljkovića“, niti bilo koji, pa ni ovaj uvid u njegovu naučnu, književnokritičku, akademsku i kulturalnu ostavštinu, i bilo kakav „pregled njegovih doprinosa i zasluga za akademski i kulturni život Sarajeva, Bosne i Hercegovine i prostora bivše Jugoslavije, nisu dostatni da opišu prazninu koju za sobom ostavlja u svima nama koji smo imali zadovoljstvo i privilegiju da ga poznamo“²⁶, da učimo od njega, uz njega i zajedno s njim, kao ni da iskažu akademsku, naučnu, intelektualnu i nadasve ljudsku „jednostavnost“ jedinstvenosti i posebnosti erudite Zvonimira Radeljkovića. Njegova potraga za nemogućim ne prestaje jer za riječi njegove ostavštine „smrti zapravo nema.“²⁷ Kako to Emily Dickinson poetski veli: „Riječ je mrtva / Kada je izgovorena, / Neki kažu. // Ja kažem da ona tek / Počinje da živi / Toga dana.“²⁸

26 <https://www.unsa.ba/novosti/memori-am-prof-dr-zvonimir-radeljkovic-1943-2021>, posljednji put posjećeno 9. 4. 2021.

27 „... there is really no death...” Whitman, Walt, „Song of Myself“, Stanza 6, <https://www.poetryfoundation.org/poems/45477/song-of-myself-1892-version>, posljednji put posjećeno 23. 2. 2021.

28 Vidi, naprimjer: <https://www.bartleby.com/113/1089.html>, posljednji put posjećeno 9. 4. 2021. Tu pjesmu Emily Dickinson je, u njenom izvornom izrazu na engleskom jeziku, Zvonimir Radeljković prenio na naslovnici svoje zbirke eseja iz američke književnosti *American Topics*, knjige za koju u njenom uvodu sam kaže da je sastavljena od eseja koji su pisani u periodu od nekih trideset godina: od 1975. do 2005. godine. (2005: 7)

Spisak izvora i literature:

- Duraković, Ferida, „The Professor, kapetan brodice iz Sarajeva“, https://nomad.ba/durakovic-the-professor-kapetan-brodice-iz-sarajeva?fbclid=IwAR3QoOylkDybjdgSnwBJaGmBAE2yBFOZl_z7QhsN5IY1I9OAsg6p79iwSZI, posljednji put posjećeno 30. 4. 2021.
- Eliot, T. S. (2004): *Pustazemlja*, Prevod, bilješke i pogovor: Zvonimir Radeljković, Buybook, Sarajevo.
- Ellison, Ralph (2018): *Nevidljivi čovjek*, Preveo i pogovor napisao Zvonimir Radeljković, Ex Libris, Rijeka.
- Emerson, Ralph Waldo, „The American Scholar“, <http://digitalemerson.wsulibs.wsu.edu/exhibits/show/text/the-american-scholar>, posljednji put posjećeno 10. 3. 2021.
- Faulkner, William (1999): *Krik i bijes*, Preveo, priredio i predgovor napisao Zvonimir Radeljković, „Svjetlost“, Sarajevo.
- Festschrift *An Americanist in Sarajevo* (2003): Filozofski fakultet, Sarajevo.
<https://noviknjizevnival.wordpress.com/2020/11/25/sto-nas-keats-moze-nauciti-o-pisanju/>, posljednji put posjećeno 10. 3. 2021.
- <https://soundcloud.com/udri-muski/sets/country-club>, posljednji put posjećeno, 10. 4. 2021.
- <https://www.bartleby.com/113/1089.html>, posljednji put posjećeno 9. 4. 2021.
- <https://www.udrimuski.ba/pretraga/page:2?url=pretraga&keyword=country+club>, posljednji put posjećeno, 10. 4. 2021.
- <https://www.udrimuski.ba/pretraga?url=pretraga&keyword=country+club>, posljednji put posjećeno, 10. 4. 2021.
- <https://www.unsa.ba/novosti/memori-am-prof-dr-zvonimir-radeljkovic-1943-2021>
- <https://www.unsa.ba/sites/default/files/dodatak/2019-06/Pravilnik%20o%20dodjeli%20po%20C4%8Dasnog%20zvanja%20profesor%20emeritus%20UNSA.pdf>, posljednji put posjećeno 24. 2. 2021.
- Lični i profesionalni razgovori s prof. dr. Zvonimirom Radeljkovićem autorice rada.
- Murtezić, Arben, „Country Club pod opsadom“, <https://nomad.ba/murtezi-c-country-club-pod-opsadom>, posljednji put posjećeno 23. 3. 2021.
- Pope, Alexander, „An Essay on Criticism“, <https://www.poetryfoundation.org/articles/69379/an-essay-on-criticism>, posljednji put posjećeno 4. 3. 2021.

- Pound, Ezra (2008): *Ezra Pound: Izabrane pjesme*, Izabrao, preveo i pogovor napisao Zvonimir Radeljković, P.E.N. Centar Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Radeljković, Zvonimir (1980): *Ka američkoj književnoj tradiciji: Henri Dejvid Toro*, Svjetlost, Sarajevo.
- Radeljković, Zvonimir (1998): „Proročanstva propasti: politički roman u Americi 1940-1960“, u: *Novi izraz*, P.E.N. Centar Bosne i Hercegovine, Sarajevo, str. 61-76.
- Radeljković, Zvonimir (2005): *American Topics: Essays in American Literature*, Buybook, Sarajevo.
- Radeljković, Zvonimir (2017): Radio emisija *Country Club*: „Nada ne traži ništa od vas a mnogo vam daje“, Radio Otvorena Mreža, <https://www.udrimuski.ba/clanak/51412/country-club-nada-ne-trazi-nista-od-vas-a-mnogo-vam-daje>, posljednji put posjećeno 22. 3. 2021.
- Radeljković, Zvonimir (2018): „Is (Teaching) Literature Necessary?“, u: *Proceedings: 2nd International Conference on English Language, Literature, Teaching and Translation Studies (CELLTTS): ‘Anglophone (Inter)Cultural Negotiations: Multiculturalism and Globalization in the Era of Uncertainty’*, Dobra knjiga, Sarajevo, str. 27-35.
- Raljević, Selma (2016): *Faulkner i Selimović su bili ovdje: modernizam, otuđenje i dezintegracija*, Fakultet humanističkih nauka Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru i Slovo Gorčina: Mostar i Stolac.
- Šoštarić, Sanja, *Posmrtni oproštajni govor na sahrani Zvonimira Radeljkovića*, 27. 2. 2021. godine, *Gradsko groblje Bare, Sarajevo*.
- Šoštarić, Sanja, „Zvonimir Radeljković (1943-2021): In Memoriam“, <http://penbih.ba/2021/02/zvonimir-radeljkovic-1943-2021-in-memoriam/?fbclid=IwAR16X5Cv1uzPnx8Og31b-2fdLMrEWwG2Tq-roXqbHEB8P2oacGM4pzbKubk>, posljednji put posjećeno 24. 2. 2021.
- Thoreau, Henry David (1996): *Walden*, Könemann, Köln.
- Whitman, Walt, „Song of Myself“, Stanza 6, <https://www.poetryfoundation.org/poems/45477/song-of-myself-1892-version>, posljednji put posjećeno 23. 2. 2021.